

Gezocht: een samenbindende persoonlijkheid Moreel pluralisme in de gemeente

Door Theo Boer

(1) YOGA IN DE KERKZAAL?

[p. 10]^{*} In de kerkzaal en de bijgebouwen van een protestantse gemeente in een grote stad worden sinds een aantal jaren cursussen 'yoga' aangeboden. Dit vindt alles vrij geruisloos plaats, maar als er na een fusie een gemeente in dit kerkgebouw bij intrekt en de organisatie van de yogacursussen bovendien een verzoek indient om zijn aanbod uit te mogen breiden, komt de vraag op de agenda van de kerkenraad. De gemoederen lopen hoog op. Volgens sommigen is er bij yoga sprake van godsdienstige bijeenkomsten die niet thuishoren in de kerk. Anderen vinden dat geen probleem en stellen bovendien dat yoga weinig met godsdienst te maken heeft. Weer anderen wijzen vooral op de gastvrijheid, al zou yoga wel iets met godsdienst te maken hebben. Er volgen discussies en een commissie gaat aan de gang. Uiteindelijk besluit de kerkenraad om de yoga-cursussen per het nieuwe seizoen de deur te wijzen. Als gevolg daarvan verlaten vier meelevende gezinnen, waaronder dat van de scriba, de gemeente. 'Als het zo moet, hoeft het voor ons niet meer. Betekent gemeente-zijn niet vooral "gastvrijheid"?'

(2) HOMORELATIES ZEGENEN?

In een protestantse gemeente in een middelgrote plaats verzoeken twee vrouwen die al jarenlang samenwonen om de kerkelijke bevestiging van hun relatie. De kerkenraad spreekt er uitvoerig over. Sommigen stellen dat zegening de enige manier is om te laten blijken dat homo's er voor 100% bij horen. Anderen zeggen moeite te hebben met de gelijkstelling van homorelaties met het huwelijk. De emoties lopen hoog op. Uiteindelijk besluit de kerkenraad om zegening mogelijk te maken en besluit bovendien dat zegening, evenals sommige huwelijksdiensten, in de zondagochtenddienst mag plaatsvinden. Vijf actieve gezinnen verlaten de gemeente en sluiten zich aan bij de christelijk-gereformeerde kerk. De kindernevendienst en de zondagochtendcrèche moeten door gebrek aan kader een noodrooster gaan draaien.

Pluraliteit – het bestaan van verschillende, deels tegengestelde visies op zaken die men van belang acht – is een normaal verschijnsel in de Nederlandse samenleving. Ook in de kerk komt het voor. Zo bestaat er leerstellige pluraliteit over vragen als verzoening en opstanding; er bestaat liturgische pluraliteit over het zingen uit de ene of de andere liedbundel en er bestaat ethische pluraliteit over kwesties als euthanasie, het Midden-Oosten en homoseksualiteit.

In dit artikel enkele gedachten over dit laatste: ethische pluraliteit. Het explosieve van ethische pluraliteit bestaat erin dat je, anders dan bij sommige leerstellige kwesties, niet kunt terugvallen op algemene formules die een ieder op zijn eigen manier kan invullen. Immers: in de ethiek moeten uiteindelijk praktische knopen worden doorgehakt. De twee voorbeelden geven het aan. Je moet kiezen of die yoga-club mag blijven, ja dan nee. En je moet kiezen of er

^{*} De tussen [haken] gezette paginanummers verwijzen naar de paginering in print.

2 Theo Boer, 'Gezocht: een samenbindende persoonlijkheid. Moreel pluralisme in de gemeente', *Predikant en samenleving*, maart 2006, 10-12.

homorelaties kunnen worden gezegd, ja dan nee. Voorts is het bij ethische pluraliteit zo dat de posities, anders dan bijvoorbeeld bij liturgische diversiteit, elkaar wederzijds uitsluiten. In de filosofie noemen we dat het principe van universaliseerbaarheid. Je kunt in de liturgie nog kiezen voor verschillende zwaartepunten op verschillende zondagen, maar je kunt in de ethiek moeilijk zeggen: in de even weken vinden we euthanasie aanvaardbaar, in de oneven weken niet.

Binnen de kerk geldt als extra factor de verbinding tussen ethiek en godsdienst: kerngedeelten van de bijbel (de Tora, Spreuken, de profeten, de bergrede, de brieven) gaan over hoe je handelt; veel christenen geloven dat Gods openbaring daarom alles met moraal te maken heeft. En vormt in het Nieuwe Testament het ideaal van de eensgezinde gemeente niet één van de hoofdthema's? Hoe kan het dan dat mensen over essentiële zaken zo verschillend denken en elkaar soms de kerk uit wensen? Discussies over kernwapens (jaren tachtig) en over de zegening van homoseksuele relaties tonen ons hoezeer pluralisme soms een wissel trekt op de cohesie van kerk en gemeente. Er kan sprake zijn van heftige emoties tot en met vertrouwensbreuken die diepe littekens achterlaten.

GEVRAAGD: SAMENBINDENDE FIGUUR

Opvallend is dat pluraliteit in theologische literatuur maar zelden wordt geproblematiseerd. We lezen regelmatig dat we het moeten waarderen als een vrolijk veelvoud, een 'veld waar duizend bloemen bloeien' (De Lange), een bewijs van de veelkleurigheid van de werking van de Geest (Hebblethwaite). Zo'n positieve waardering vormt overigens de overgang van pluraliteit naar pluralisme. Het *-isme* impliceert erkenning van het verschijnsel plus een zekere positieve waardering ervan. Die waardering is ongetwijfeld ten dele te verklaren uit het ons omringende culturele postmoderne klimaat van 'elk wat wils'. Misschien ook dat we pluraliteit voor lief nemen omdat ons de instrumenten ontbreken om haar te beteugelen. Hoe dan ook, dat pluraliteit niet alleen wordt gezien als een 'vrolijk veelvoud' maar regelmatig ook tot kopzorgen leidt, blijkt wel uit het feit dat in zeker de helft van wervingsadvertenties voor een predikant in het blad *Kerkinformatie* (kijk het maar na) het kunnen samenbinden van uiteenlopende visies en belevingen een vereiste van het predikantschap wordt genoemd. Nochtans is er over het omgaan met ethisch pluralisme in de kerk in de afgelopen 25 jaar niet één serieuze studie verschenen. Ook staat 'pluralisme-management' nog altijd niet op het lijstje van competenties die de aankomend predikant van de universiteit mee de praktijk in neemt.

I – TWEE SOORTEN PLURALISME

Er is dus dringend behoefte aan een instrumentarium om binnen de kerk met ethisch pluralisme te kunnen omgaan. Hoe ziet zo'n instrumentarium eruit? Daarover in dit korte bestek een paar opmerkingen.

Ten eerste: uit de wijsgerige literatuur kunnen we leren dat er twee vormen van pluralisme bestaan: waardenpluralisme [p. 11] en systeempluralisme. *Waardenpluralisme* betekent dat je met elkaar wel (de meeste) waarden deelt, maar het er (soms) niet over eens bent welke waarde in een concreet geval de voorrang verdient. Ondanks je onenigheid bevinden de partijen zich binnen hetzelfde waardensysteem. Stel: de één is tegen euthanasie, de ander vindt het bespreekbaar. Nadere analyse leert dat beide 'partijen' erkennen dat hier de waarden van zelfbeschikking (autonomie), barmhartigheid (weldoen) en integriteit van het lichaam (niet doden) relevant zijn. De tegenstander van euthanasie geeft aan die laatste waarde de voorrang, maar erkent het legitieme bestaan van die twee andere waarden. Zij zal daarom alles doen om de patiënt de best mogelijke palliatieve zorg te geven. De voorstander

van euthanasie prioriteert de waarden van zelfbeschikking en barmhartigheid, maar erkent ook dat doden in het licht van de christelijke traditie een heel beladen stap is en een absolute uitzondering moet blijven. De waarden zijn gelijk maar de rangschikking varieert. Daarmee is pluraliteit op zijn minst iets beter te begrijpen en iets minder bedreigend geworden, al kun je het over de genoemde prioritering oneens blijven. Lastiger is het *systeempluralisme*. Systeempluralisme betekent dat je je in verschillende waardensystemen, je zou kunnen zeggen 'morele universums' bevindt. Dat gevoel bekruipt je als je D66 met de SGP vergelijkt. Het betekent dat je niet langer kunt veronderstellen dat de ander *überhaupt* jouw set van waarden herkent, laat staan deelt. Om op het euthanasievoorbeeld terug te komen: van systeempluralisme kan sprake zijn als de tegenstander van euthanasie zegt: 'ik heb niets met autonomie.' Of dat de voorstander zegt: 'Niet doden, zelfs niet op verzoek? Verouderd'. De grens tussen beide soorten pluralisme is niet altijd helder maar is eerder gradueel te noemen. Naarmate meer sprake is van systeempluralisme ben je als kerk normaal gesproken in grotere 'problemen' dan wanneer het 'slechts' gaat om waardenpluralisme.

II – WAARHEID EN EENHEID

Een tweede punt. In het omgaan met pluralisme moet je als predikant en als kerkenraad twee ijkpunten – en niet één – in het visier houden: het zoeken naar morele waarheid ('wat is goed en juist? wat is fout en verkeerd?'), en het bewaren van de eenheid ('wat bevordert de cohesie van een kerk of gemeente?'). Zoeken naar *waarheid* betekent: het zoeken naar een oplossing voor een morele kwestie tegen de achtergrond van een gedeelde maar pluriforme traditie. In de christelijke kerk hebben we het dan, van links tot rechts, op één of andere manier over trouw aan Schrift, belijdenis en wellicht ook over traditie in bredere zin. Dat betekent niet dat je ineens heldere antwoorden hebt op alle morele vragen. Maar je bent gezamenlijk bij een zekere (heilsame) zoekrichting bepaald. Het bewaren van *eenheid* betekent: in het maken van beleid rekening houden met groepen in kerk en gemeente die een andere opvatting over wat waar en juist is, toegedaan zijn en blijven. Stelselmatige prioritering van de eenheid ten koste van de waarheid leidt tot een 'kleurloze gemeente waar alles kan'; wordt daarentegen altijd alleen naar waarheid gezocht ten koste van de eenheid, dan ontstaat de karikatuur van de 'perfect zuivere gemeente'.

III – MORALISME EN BETROKKENHEID

Tenslotte is er, los van het zoeken naar evenwicht tussen waarheid en eenheid, een wellevendheidsvereiste nodig in het omgaan met pluralisme, namelijk 'morele betrokkenheid'. Met 'morele betrokkenheid' (*moral sympathy*) is hier bedoeld de bereidheid om je, hoe je er ook over denkt, te blijven verdiepen in de 'tegenpartij'. In een moreel gesprek over hete hangijzers moet de intellectuele en morele integriteit van de tegenpartij buiten kijf staan. Deze betrokkenheid is theologisch gefundeerd op wat Tillich *the protestant principle* noemt: op de overtuiging dat Gods genade niet alleen over ons geschonden morele leven regeert, maar ook over ons geschonden (en daardoor vaak ambigue) morele kennen. Het betekent niet dat je geen ferme posities meer inneemt, maar het betekent wel dat je niet in paniek raakt wanneer posities lijnrecht tegenover elkaar blijken te staan. Het moet wel heel gortig zijn, wil ook je tegenstander niet een soort van gelijk hebben.

DE PRAKTIJK

Hoe kun je in de praktijk nu bevorderen dat waarheid en eenheid beide worden gediend, en dat in een sfeer van betrokkenheid? Daar zijn heel veel dingen over te zeggen, maar ik volsta met

4 Theo Boer, 'Gezocht: een samenbindende persoonlijkheid. Moreel pluralisme in de gemeente', *Predikant en samenleving*, maart 2006, 10-12.

één suggestie en ga daartoe nog even terug naar de voorbeelden uit de inleiding. Stel: er is gepraat en gepraat. Er zijn gemeenteavonden geweest waar de voors en tegens van de verschillende opties eerlijk aan de orde kwamen. Je hebt als predikant wellicht ook een eigen theologische verdieping gegeven. Maar je komt erachter dat er geen consensus te bereiken is – niet in de kerkenraad en niet in de gemeente [p. 12] als geheel. De emoties blijven. Dat betekent dat elke beslissing tegenstanders zal kennen. In die gevallen doen de verantwoordelijke organen er goed aan om extreme keuzen (de heldere 'Nee's' en de heldere 'Ja's') aan te vullen met tussenoplossingen ('Nee, maar', 'Ja, tenzij'). Een tussenoplossing die kan worden bereikt met welke gewone meerderheid dan ook is in de regel te verkiezen boven een extreme oplossing, ook al kan die op een grotere meerderheid rekenen. Heel concreet had men in de gemeente die de yoga-bijeenkomsten ging weren, kunnen overwegen om een overgangperiode van enkele jaren aan te bieden: 'Liever niet meer in ons gebouw, maar zoek in alle rust naar een alternatief'. En in de gemeente waar men homorelaties wilde gaan zegenen, was het wellicht te verkiezen geweest wanneer men de desbetreffende zegendienst niet in een ochtendienst zou laten plaatsvinden. Door een tussenoplossing te kiezen geeft de meerderheid de minderheid het signaal: 'wij hebben u begrepen, ook uw argumenten zijn valide en al trekt de meerderheid andere conclusies, u hoort er bij en dat blijft zo'.

In verband met de uitgave van een studie over dit onderwerp in het najaar van 2007 is de auteur dankbaar voor reacties op dit artikel.

Dr. Theo Boer is Universitair Docent christelijke ethiek vanwege de PKN bij de Theologische Faculteit van de Universiteit Utrecht. Het onderscheid tussen waardepluralisme en systeempluralisme is gebaseerd op een artikel van Susan Wolf, 'Two levels of Pluralism', in *Ethics* 102 (juli 1992), 785-795. Pluraliteit is gethematiseerd in het boek van J.M. Vlijm, *Geloofsmanieren. Studies over pluraliteit in de kerk*, Kampen 1981 (alleen nog antiquarisch te verkrijgen). Een recentere bundeling van artikelen over pluraliteit is verschenen in Theo Boer, *Schepper naast God? Theologie, bio-ethiek en pluralisme*, Assen: Van Gorcum, 2004. Theo Boer, Faculteit Godgeleerdheid, Postbus 80.105, 3508 TC Utrecht, (030) 2533484, e-mail tboer@theo.uu.nl, [Http://www.htwi.nl/cms/publish/content/showpage.asp?pageid=171](http://www.htwi.nl/cms/publish/content/showpage.asp?pageid=171)